

National Library and Archives of IRAN in Thesis

S. Nozari¹ | S. Nozar²

Purpose: Over the six decades since LIS education began in Iran, considerable number of theses have been defended with the National Library and Archives of Iran (NLAI) being the subject of them entirely or partly. This paper aims to inform the authorities of the NLAI as well as the LIS academics and students of this record.

Methodology: Relevant titles were identified by examining numerous bibliographic databases. Titles, abstracts, and sometimes the content of the theses were closely studied to determine their subjects, then checked with subject authority lists to put them in subject groups.

Findings: 409 theses were identified in four main areas, i.e. organizational management, organization of information, services and information dissemination, and collection management. More than half of the theses belonged to state public universities. NLAI academic staff supervised or co-supervised 28% of the theses. Around 52% titles were surveys, and around 32% used questionnaires for gathering data. The Department of Processing Department and the Research and Education more than other parts of the NLAI were the subjects of the theses.

Conclusion: Topics related to organizational management have attracted the interests of students the most. Few theses have addressed the chronic problems of the national collection and archives. Use and user studies are almost absent. A comparison between the works done by the NLAI staff and universities, as well as a study that examines the extent to which NLAI departments have employed the findings of the theses is suggested.

Keywords:

Theses, Library and information science,
National Library and Archives of Iran

Received: 20, Dec. 2019
Accepted: 10, Mar. 2020

DOI: 10.30484/NASTINFO.2020.2366.1909

1. Assistant Professor, National Library and Archives of Iran (Corresponding author), Nozari.sudabeh@gmail.com
2. PhD Candidate, Knowledge and Information Science; Head of Quality Control, Methods Improvement and Administration Evolution, Samaneh.nouzar@gmail.com

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در پایان‌نامه‌ها

سودابه نوذری^۱ | سمانه نوذری^۲

هدف: شناساندن پایان‌نامه‌های تحصیلی فارسی مرتبط با سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. **روش‌شناسی:** پایان‌نامه‌هایی که تمامی یا بخشی از آنها به سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران مربوط می‌شود با جستجو در منابع کتابشناختی، شناسایی شد. با مطالعه چکیده و در صورت نیاز متن کامل آنها، توصیف‌گرهایی به هر یک اختصاص یافت. با دسته‌بندی توصیف‌گرها موضوع‌های اصلی و فرعی پایان‌نامه‌ها شناسایی شد.

یافته‌ها: از اواخر دهه ۱۳۴۰ تا اواخر دهه ۱۳۹۰ تعداد ۴۰۹ عنوان پایان‌نامه در چهار دسته به‌ترتیب: مدیریت سازمانی (۳۲٪)، سازماندهی اطلاعات (۳۰٪)، خدمات و اشاعه (۲۲٪)، و مدیریت مجموعه (۱۵/۵٪) تدوین شده است. بیش از نیمی از آنها در دانشگاه‌های دولتی و بیش از نیمی به روش پیمایشی تولید شده است. رایج‌ترین ابزار گردآوری داده‌ها (۳۲٪) پرسشنامه بوده است؛ اعضای هیئت علمی سازمان در ۲۸٪ آنها نقش راهنما یا مشاور داشته‌اند. بخش پردازش و سازماندهی و بخش پژوهش بیشتر از سایر بخش‌ها موضوع پایان‌نامه‌ها بوده‌اند.

نتیجه‌گیری: سازماندهی اطلاعات فعالیت پراهمیتی با تأثیر فراسازمانی است و از نتایج آنها همه کتابخانه‌های کشور استفاده می‌کنند و بر آموزش دانشگاهی تأثیر دارد. اما تنوع موضوع‌های مربوط به مدیریت سازمانی سبب افزایش شمار پایان‌نامه در این عرصه در مقایسه با سازماندهی اطلاعات شده است. از اندک‌شمار بودن پایان‌نامه‌های مربوط به مدیریت مجموعه (که نیمی از آن هم به متن‌پژوهی نسخه‌های خطی تعلق دارد) نباید آسان گذشت. این کوتاهی به‌ویژه در زمینه بررسی مجموعه با توجه با کمبودهای شناخته‌شده در مجموعه‌های کتابخانه ملی بیشتر محسوس است. نیاز به انجام پژوهش‌های دوره‌ای درباره استفاده‌کننده ضرورت دارد. مقایسه کیفیت پایان‌نامه‌های کارکنان سازمان با پایان‌نامه‌های دانشجویان و استادان غیر سازمانی و بهره‌برداری بخش‌های سازمان از همه پایان‌نامه‌ها موضوع‌های شایسته بررسی‌های بعدی است.

کلیدواژه‌ها

پایان‌نامه‌ها؛ کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ آرشیو؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

دریافت: ۹۸/۰۹/۲۹ پذیرش: ۹۸/۱۲/۲۰

۱. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (نویسنده مسئول)
Nozari.sudabeh@gmail.com
۲. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه خوارزمی؛ رییس گروه کنترل کیفیت، اصلاح روش‌ها و تحول اداری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
Samaneh.nouzar@gmail.com

مقدمه

کتابخانه ملی در پی تأسیس رشته کتابداری در سال ۱۳۴۶ در دانشگاه تهران موضوع پژوهش‌های جدی از جمله در قالب پایان‌نامه بوده است. تاکنون تنها یک پژوهش، بابایی (۱۳۹۲)، به تحلیل پیشنهادهای پژوهشی و نیز منابع ۶۶ پایان‌نامه با موضوع سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (از این پس: سازمان) پرداخته است. اما شمار پایان‌نامه‌ها چند برابر آن است که او بررسی کرده است. مقاله حاضر یافته‌های پیمایشی را گزارش می‌کند که همه پایان‌نامه‌هایی را دربرگرفته است که تمام یا بخشی از آنها به سازمان مربوط می‌شود. یافته‌های این گزارش را مدیران ارشد و به‌ویژه بخش پژوهش سازمان می‌توانند در سیاستگذاری پژوهشی به‌کار گیرند. این گزارش به مدیران میانی سازمان نیز کمک می‌کند به یافته‌ها و نتایج این پایان‌نامه‌ها برای اصلاح امور مربوط به بخش خود توجه کنند؛ اعضای هیئت علمی و کارشناسان سازمان و دانشجویان نیز می‌توانند از یافته‌های آن برای انتخاب موضوع و تدوین اثر خود بهره ببرند.

روش‌شناسی

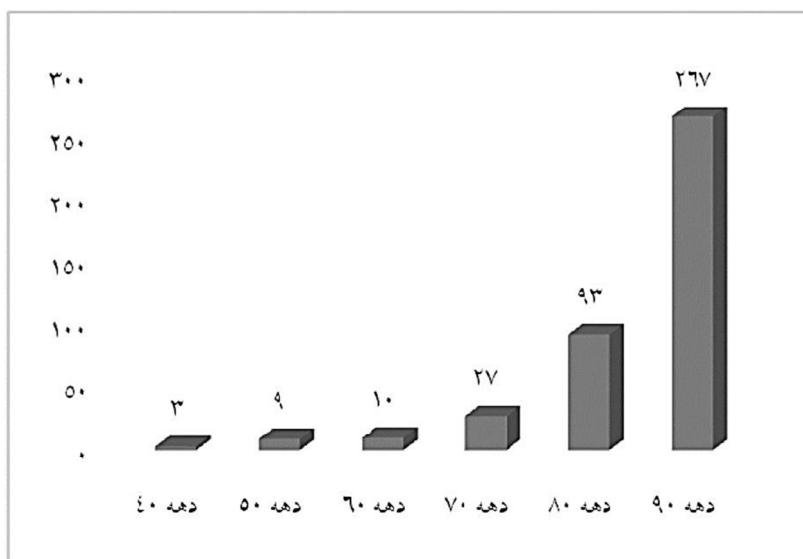
برای شناسایی پایان‌نامه‌های مرتبط با سازمان، کلیدواژه‌های کتابخانه ملی، سازمان اسناد ملی، آرشیو؛ سازماندهی اطلاعات، نسخه‌های خطی، فصلنامه کتاب، گنجینه اسناد را در یک کتابشناسی (صدیق بهزادی، ۱۳۷۹)، در فهرست آنلاین سازمان^۱ و در پایگاه ایرانداک^۲ جستجو کردیم. به‌علاوه، عنوان‌های مقاله‌های برگرفته از پایان‌نامه‌ها و ارجاع‌های پایانی مقاله‌ها و پایان‌نامه‌هایی را هم که شناسایی کرده بودیم، برای یافتن پایان‌نامه‌های بیشتر مرور کردیم.

برای تشخیص موضوع پایان‌نامه‌ها نخست عنوان، چکیده، کلیدواژه و در صورت ابهام، متن پایان‌نامه را مطالعه کردیم و اصطلاح‌هایی به آن تخصیص دادیم. سپس با مراجعه به اصطلاحنامه سه‌زبانه فرهنگی فارسی انگلیسی (خسروی، ترکاشوند و قدیمی، ۱۳۹۲)؛ لیزا (صدیق بهزادی، ۱۳۷۹)؛ لیستا (شرفی، نورمحمدی و علیپور حافظی، ۱۳۹۳)، و پایگاه آنلاین JITA^۳ توصیف‌گرهای معادل آن اصطلاحات را یافتیم و در سه سطح موضوع اصلی، موضوع فرعی، و موضوع فرعی‌تر (واحد) دسته‌بندی کردیم. به‌طور مثال پایان‌نامه‌ای که درباره وبگاه سازمان بود موضوع فرعی خدمات الکترونیکی و آن نیز زیر موضوع اصلی خدمات و اشاعه قرار دادیم.

1. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/index.jsp>
2. <https://ganj-beta.irandoc.ac.ir>
3. <https://old.datahub.io/dataset/jita>

یافته‌ها

از آغاز تأسیس رشته کتابداری (۱۳۴۶) تا شهریور ۱۳۹۸ تعداد ۴۰۹ عنوان پایان‌نامه مرتبط با سازمان را شناسایی کردیم (نمودار و جدول ۱). رشد آنها از میانه دهه ۷۰ آغاز شده است و در هفت ساله نخست دهه ۱۳۹۰ به بیشترین تعداد (۲۶۷ عنوان؛ ۶۵٪ از کل) رسیده است. کاهش شمار آنها در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ ممکن است به خاطر گزارش‌نشدن در پایگاه‌ها باشد. ۳۸۰ عنوان (حدود ۹۳٪) از آنها پایان‌نامه کارشناسی ارشد است. یکی نیز برای دوره کارشناسی نوشته شده است (جدول ۲). بیش از نیمی از آنها در دانشگاه‌های دولتی و بقیه محصول دانشگاه آزاد اسلامی است (جدول ۳). جدول ۴ پایان‌نامه‌ها را برحسب رشته دانشگاهی و جدول ۵ سهم اعضای سازمان را به عنوان دانشجو، استاد راهنما و مشاور نشان می‌دهد.

نمودار ۱. تدوین پایان‌نامه‌ها از آغاز تاکنون

جدول ۱. سال‌های دارای بیش از ۱۰ پایان‌نامه

سال	۱۳۹۶	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۵	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۸۵	۱۳۷۴	جمع
تعداد	۴۸	۳۹	۳۸	۳۸	۳۵	۳۲	۳۱	۲۶	۲۲	۱۴	۱۲	۱۱	۴۰۹
درصد	۱۲	۱۰	۹	۹	۹	۸	۸	۶	۵	۳	۳	۳	۱۰۰

جدول ۲. مقطع تحصیلی دانشجویان

مقطع	تعداد	درصد
کارشناسی ارشد	۳۸۰	۹۳
دکتری	۲۸	۷
کارشناسی	۱	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
جمع	۴۰۹	۱۰۰

جدول ۳. توزیع پایان نامه ها بر اساس دانشگاه های محل تحصیل

دانشگاه	تعداد	درصد
تهران	۵۲	۱۳
الزهرا	۳۹	۱۰
پیام نور	۲۳	۶
شهید چمران اهواز	۱۹	۵
فردوسی مشهد	۱۶	۴
علامه طباطبایی	۱۴	۳
سازمان شهید بهشتی	۱۲	۳
قم، تربیت مدرس، اصفهان، ایران، شیراز، امام رضا	۴ تا ۹	۱ تا ۲
شهید بهشتی، علم و صنعت، خوارزمی، بیرجند، پژوهشگاه علوم انسانی، علوم پزشکی تهران، سمنان، تبریز، تاجیکستان	۱ تا ۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
آزاد تهران شمال	۸۷	۲۱
آزاد علوم و تحقیقات	۵۰	۱۲
آزاد همدان	۲۱	۵
آزاد تهران مرکز	۱۰	۲
آزاد (اهواز، خمین، فیروزکوه، کرمان، تنکابن، تهران جنوب، رودهن، زاهدان، قزوین، گرمسار، نراق)	۱ تا ۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
نامشخص	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
جمع	۴۰۹	۱۰۰

جدول ۴. پایان نامه‌ها برحسب رشته دانشگاهی

درصد	تعداد	رشته
۸۶	۳۵۱	کتابداری و اطلاع‌رسانی
۳	۱۳	آرشیوی/ اسنادی
۳	۱۳	مدیریتی
۲	۱۰	هنر
۲	۹	ادبیات
- (به سبب ناچیز بودن سهم)	بین ۳ تا ۱	زبان‌شناسی، علوم ارتباطات، فناوری، برنامه‌ریزی آموزشی، برنامه‌ریزی فرهنگی، نسخه‌شناسی، روان‌شناسی
۱۰۰	۴۰۹	جمع

جدول ۵. نقش پدیدآورندگان پایان نامه‌ها به تفکیک سازمانی و غیر سازمانی

درصد	تعداد	پدیدآورندگان	
۳۵	۱۴۵	سازمانی	دانشجو
		غیر سازمانی	
۶۵	۲۶۴	جمع	
۱۰۰	۴۰۹	سازمانی	استاد راهنما
		غیر سازمانی	
		جمع	
۲۶	۸۹	سازمانی	استاد مشاور
		غیر سازمانی	
		جمع	
۲۸	۲۱۱	استادان سازمانی	
۷۱	۵۲۸	استادان غیر سازمانی	
۱	۸	نامشخص	
۱۰۰	۷۴۷	جمع	

جدول‌های ۶ و ۷ روش‌های پژوهش و ابزارهای گردآوری داده را نشان می‌دهند (در برخی از پایان نامه‌ها بیش از یک روش و یا ابزار به کار رفته است). چنان‌که انتظار می‌رود بیش از نیمی از پایان نامه‌ها پیمایش‌هایی بوده است که از پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده کرده‌اند. سهم دیگر انواع روش‌ها و رویکردها به جز مطالعات

تطبیقی/مقایسه‌ای ناچیز است. شماری از پایان‌نامه‌ها روش خود را در چکیده بیان نکرده بودند و تنها با مطالعه متن یا مقاله برگرفته از آنها توانستیم روش آنها را تشخیص دهیم. با این حال تعیین روش ۱۸ پایان‌نامه ممکن نشد زیرا به متن یا به مقاله برگرفته از آنها دست نیافتیم.

جدول ۶. روش‌های پژوهش به‌کاررفته

روش‌ها	تعداد	درصد
پیمایش	۲۲۹	۵۲
مطالعه تطبیقی	۶۱	۱۴
تحلیل محتوا	۳۱	۷
نسخه‌پژوهی	۳۱	۷
مطالعه کتابخانه‌ای	۳۱	۷
مطالعه تاریخی	۱۲	۳
علم‌سنجی	۹	۲
تجربی	۵	۱
ارزیابانه	۴	۱
سندپژوهی، تحقیق در عملیات، مطالعه موردی، طراحی سیستم، نظریه زمینه‌ای	بین ۳ تا ۱	- (به‌سبب ناچیز بودن سهم)
نامشخص	۱۸	۴
جمع	۴۴۲	۱۰۰

جدول ۷. ابزارهای گردآوری داده‌ها

ابزار	تعداد	درصد
پرسشنامه	۱۵۹	۳۵
سیاهه واریسی	۸۷	۱۹
مصاحبه	۳۶	۸
مشاهده	۲۱	۵
بدون ابزار	۱۴۶	۳۳
جمع	۴۴۹	۱۰۰

جدول‌های ۸ تا ۱۳ و نمودار ۱ گرایش‌های موضوعی پایان‌نامه‌ها را نشان می‌دهند (به‌سبب آنکه هر پایان‌نامه بیش از یک موضوع داشتند در اینجا جمع پایان‌نامه‌های ۴۱۴ است).

جدول ۸. موضوع‌های اصلی و فرعی پایان‌نامه‌ها

موضوع اصلی	موضوع فرعی	واحد	تعداد	درصد
مدیریت سازمانی	۵	۲۶	۱۳۳	۳۲
سازماندهی اطلاعات	۵	۳۳	۱۲۶	۳۰
خدمات و اشاعه	۳	۱۹	۹۱	۲۲
مدیریت مجموعه	۳	۲۲	۶۴	۱۵
جمع	۱۶	۱۰۰	۴۱۴	۱۰۰

بیشترین تعداد پایان‌نامه به مدیریت سازمانی و سپس با اختلاف کم به سازماندهی اطلاعات تعلق دارد. خدمات و اشاعه و مدیریت مجموعه ۲۲ و ۱۵ درصد از پایان‌نامه‌ها بود (جدول ۸). جدول ۹ نشان می‌دهد ۷۰ پایان‌نامه (۵۳٪) درباره مدیریت منابع انسانی بوده است. سنجش عملکرد سازماندهی نیز با بیش از ۳۴٪ رتبه نخست را در میان موضوع‌های فرعی سازماندهی اطلاعات دارد (جدول ۱۰).

جدول ۹. مدیریت سازمانی و موضوع‌های فرعی آن

موضوع فرعی	واحدها	تعداد	درصد	موضوع فرعی	واحدها	تعداد	درصد
مدیریت منابع انسانی (۷۰٪)	مدیریت دانش	۱۶	۱۲	حفاظت و نگهداری ۲۱ (۱۶٪)	حفاظت دیجیتال	۷	۵
	فرهنگ یا رفتار سازمانی	۱۶	۱۲		مجموعه	۷	۵
	آموزش	۱۱	۸		سیاستگذاری دسترسی	۴	۳
	توسعه عملکرد	۹	۷		امنیت اطلاعات	۲	۲
	فناوری و کارکنان	۷	۵		آموزش حفاظت به کاربران	۱	۱
	رضایت شغلی	۶	۵		بازاریابی	۶	۵
سنجش عملکرد (۱۷٪)	سازمان یادگیرنده	۴	۳	برنامه‌ریزی راهبردی ۱۶ (۱۲٪)	فناوری اطلاعات	۵	۴
	تولیدات علمی	۱	۱		همکاری بین کتابخانه‌ای	۲	۲
	مطالعات تاریخی	۷	۵		دورکاری، برون‌سپاری، فرایزوهش	۱	۱
	واحدها، کتابخانه ملی	۳	۲		طراحی ساختمان	۵	۴
	آرشیو ملی، مطالعات تطبیقی	۲	۲		مقابله با بحران	۴	۳
	جمع					۱۳۳	۱۰۰

جدول ۱۰. سازماندهی اطلاعات و موضوع‌های فرعی آن

موضوع فرعی	واحد	تعداد	درصد	موضوع فرعی	واحد	تعداد	درصد
سنجش عملکرد (۴۳٪)	رسا	۱۰	۸	تطبیق با استاندارد، راهنما و... (۳۰٪)	الگوهای مفهومی	۱۰	۸
	فیپا	۹	۷		آرشیوی	۷	۶
	کتابخانه دیجیتال	۶	۵		انواع مارک	۶	۵
	روابط کتابشناختی	۴	۳		انگلوآمریکن، آردی‌ای، متس و مودس، پایگاه‌های بین‌المللی	۳ از ۲ تا ۱	۳
	منابع کتابی	۴	۳		فهرست سرعنوان	۸	۶
تولید ابزارها (۱۸٪)	آرشیو، منابع غیر کتابی، اصطلاحنامه، کتابشناسی، مستند نام‌ها، نمایه‌سازی	۳ از ۲ تا ۲	۲ از ۱ تا ۱	تطبیق با ابزارها (۱۱٪)	اصطلاحنامه	۴	۳
	گسترش‌های رده‌بندی	۱۳	۱۰	کتابشناسی ملی ایران، مستند اسامی مشاهیر	۱	۱	
	کتابنامه	۵	۴	تدوین استاندارد، راهنما و... (۱۳٪)	مارک، نرم‌افزار کتابخانه‌ای، آرشیوی، کتابخانه دیجیتال، نسخه‌های خطی، آردی‌ای و مودس	۳ از ۱ تا ۲	۲ از ۱ تا ۱
جمع	جمع	۱۲۶	۱۰۰	جمع	جمع	۱۲۶	۱۰۰

در موضوع کلی خدمات و اشاعه ۹۱ عنوان پایان‌نامه یافتیم که ۳۹ عنوان آنها (۴۳٪) در موضوع فرعی خدمات الکترونیکی نوشته شده بود (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. موضوع فرعی خدمات و اشاعه

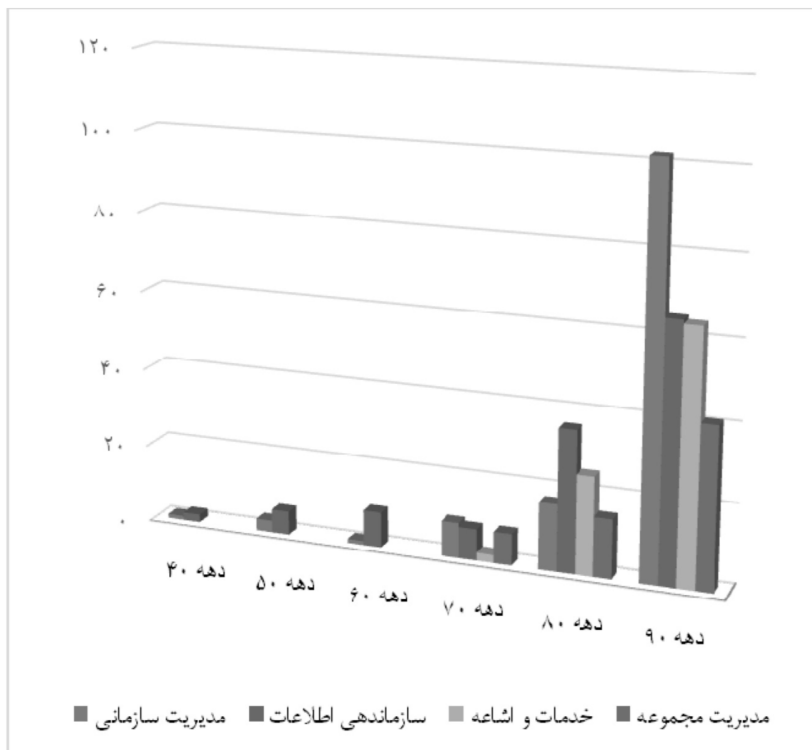
موضوع‌های فرعی	واحد	تعداد	درصد
خدمات الکترونیکی (۴۳٪)	وبگاه اصلی	۱۲	۱۳
	کتابخانه دیجیتال	۹	۱۰
	وبگاه کودکان	۷	۸
	مرجع مجازی	۴	۴
	رسانه اجتماعی	۳	۳
	اندروید، اینترنت در سازمان، رسا، سهولت اطلاع‌رسانی	۱	۱
توسعه خدمات (۲۸٪)	فصلنامه‌ها	۱۹	۲۱
	دائرة‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی	۲	۲
	اطلاع‌رسانی	۲	۲
	آموزشی، روابط عمومی، دسترس‌پذیری	۱	۱
مطالعه استفاده‌کننده (۲۸٪)	رفتار اطلاع‌یابی	۱۰	۱۱
	رضایت مراجعان	۸	۹
	نیازسنجی	۶	۷
	استفاده از منابع	۲	۲
جمع	جمع	۹۱	۱۰۰

۶۴ پایان‌نامه مربوط به موضوع اصلی مدیریت مجموعه در سه موضوع فرعی تدوین شده است. نیمی مربوط به نسخه‌های خطی و نیم دیگر به بررسی مجموعه و فراهم‌آوری مربوط می‌شود.

جدول ۱۲. موضوع فرعی مدیریت مجموعه

موضوع‌های فرعی	واحد	تعداد	درصد
متن‌پژوهی (۳۸٪۵۹)	نسخه‌های خطی	۳۲	۵۰
	اسناد قاچار	۳	۵
	روزنامه‌های قاچار، نقشه و اطلس‌ها، نکاح‌نامه‌ها	۱	۲
بررسی مجموعه (۱۴٪۲۲)	غیرکتابی	۳	۵
	کودک، نسخه‌های خطی، نشریات	۲	۳
	ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی، چاپ سربی قاچار، چاپ سنگی، عمومی، وقفی و اهدایی	۱	۲
فراهم‌آوری (۱۲٪۱۹)	واسپاری	۳	۵
	اسناد، دیجیتال	۲	۳
	آرشیو وب، مبادله و اهدا، نسخه‌های خطی، تاریخ شفاهی، نشریات لاتین	۱	۲
جمع کل		۶۴	۱۰۰

نمودار ۲ زمان تدوین پایان‌نامه‌ها را در موضوع‌های اصلی نشان می‌دهد. جدول ۱۵ نیز زمان تدوین آنها را براساس موضوع‌های فرعی در تقسیم‌بندی ما نشان می‌دهد که در آغاز سازماندهی اطلاعات در دهه‌های ۵۰ تا ۸۰ و به‌ویژه در دهه ۸۰ بیشتر مورد توجه بوده است. اما در دهه ۹۰ مدیریت سازمانی از آن پیشی گرفته است. در موضوع مدیریت مجموعه و خدمات و اشاعه در دهه‌های ۴۰ تا ۶۰ پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است. تنها در دهه ۷۰ موضوع مدیریت مجموعه از موضوع خدمات و اشاعه بیشتر است اما در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ از آن عقب مانده است.

نمودار ۲. مقایسه چهار موضوع اصلی در شش دهه

در سه دهه نخست پرتعدادترین موضوع تولید ابزارهای سازماندهی اطلاعات بوده است. این موضوع و موضوع سنجش عملکرد سازمان هر چند به تعداد اندک، همواره مورد توجه بوده‌اند. در دهه ۷۰ متن‌پژوهی با ۷ عنوان آغاز شده و در دهه ۹۰ شمار آن به ۲۳ رسیده است. سنجش عملکرد سازماندهی اطلاعات که در دهه‌های ۵۰ و ۷۰ توجه به آن آغاز شد، در دهه ۸۰ با ۱۸ پرتعدادترین موضوع برای پایان‌نامه‌ها شد و توجه به آن ادامه دارد. در همین دهه مدیریت منابع انسانی با فاصله زیاد (۶۱) پایان‌نامه) گوی سبقت را ربوده است. علاقه به این موضوع در دهه ۷۰ با ۳ عنوان آغاز شد در دهه ۸۰ دو برابر و در دهه ۹۰ ده برابر شد.

جدول ۱۳. موضوع‌های فرعی به تفکیک زمان

موضوع اصلی	دهه‌ها	موضوع فرعی	تعداد	درصد	موضوع اصلی	دهه‌ها	موضوع فرعی	تعداد	درصد
سازماندهی اطلاعات: ۱۲۶ (۳۰٪)	دهه ۹۰: ۶۵ (۵۲٪)	تطبیق با استانداردها	۲۴	۱۹	مدیریت سازمانی: ۱۳۳ (۳۳٪)	دهه ۸۰: ۳۶ (۲۹٪)	سنجش عملکرد	۲۲	۱۷
		تدوین استانداردها	۸	۶			تدوین استانداردها	۷	
		تطبیق با ابزارها	۶	۵			تطبیق با ابزارها	۶	
		تولید ابزار	۵	۴			تولید ابزار	۴	
		تولید ابزار	۵	۳			تولید ابزار	۳	
		تولید ابزار	۶	۲			تولید ابزار	۲	
	دهه ۷۰: ۸ (۶٪)	تطبیق با ابزارها	۳	۲		دهه ۶۰: ۹ (۷٪)	مدیریت منابع انسانی	۳	۲
		سنجش عملکرد	۲	۲			حفاظت و نگهداری	۱	
		تولید ابزار	۷	۶			مدیریت تسهیلات فیزیکی	۱	
		تدوین استانداردها	۱	۱			سنجش عملکرد	۱	
		تطبیق با ابزارها	۱	۱			سنجش عملکرد	۱	
		تولید ابزار	۵	۴			مدیریت تسهیلات فیزیکی	۱	
دهه ۵۰: ۶ (۵٪)	دهه ۹۰: ۱۰۲ (۷۷٪)	تولید ابزار	۵	۴	دهه ۸۰: ۱۷ (۱۳٪)	مدیریت منابع انسانی	۶	۵	
		تدوین استانداردها	۸	۶		حفاظت و نگهداری	۶		
		تطبیق با ابزارها	۶	۵		سنجش عملکرد	۲		
		تولید ابزار	۵	۳		برنامه‌ریزی راهبردی	۲		
دهه ۶۰: ۹ (۷٪)	دهه ۷۰: ۹ (۷٪)	تولید ابزار	۵	۴	دهه ۸۰: ۱۷ (۱۳٪)	مدیریت منابع انسانی	۶	۵	
		تدوین استانداردها	۱	۱		حفاظت و نگهداری	۶		
		تطبیق با ابزارها	۱	۱		سنجش عملکرد	۲		
		تولید ابزار	۵	۳		برنامه‌ریزی راهبردی	۲		
دهه ۵۰: ۶ (۵٪)	دهه ۹۰: ۱۰۲ (۷۷٪)	تولید ابزار	۵	۴	دهه ۸۰: ۱۷ (۱۳٪)	مدیریت منابع انسانی	۶	۵	
		تدوین استانداردها	۱	۱		حفاظت و نگهداری	۶		
		تطبیق با ابزارها	۱	۱		سنجش عملکرد	۲		
		تولید ابزار	۵	۳		برنامه‌ریزی راهبردی	۲		

موضوع اصلی	دهه‌ها	موضوع فرعی	تعداد	درصد	موضوع اصلی	دهه‌ها	موضوع فرعی	تعداد	درصد	
خدمات و اشاعه (%۲۲) ۹۱	دهه ۴۰: (%۶) ۷	سنجش عملکرد	۱	۱	موضوع اصلی پژوهش‌های مجموعه (%۱۵) ۴۴	دهه ۹۰: (%۷۰) ۶۴	تولید ابزار	۲	۲	
		خدمات الکترونیکی	۲۷	۳۰			مطالعه استفاده‌کننده	۲۲	۲۴	
	دهه ۸۰: (%۲۷) ۲۵	توسعه خدمات	۱۵	۱۶		خدمات الکترونیکی	۱۲	۱۳		
		توسعه خدمات	۹	۱۰		توسعه خدمات	۴	۲		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲		توسعه خدمات	۲	۲		
	دهه ۷۰: (%۲) ۷۰	توسعه خدمات	۲	۲		جمع	۴۱۵	۱۰۰		
		توسعه خدمات	۲	۲						
	دهه ۹۰: (%۶۴) ۶۴	دهه ۸۰: (%۲۳) ۱۵	مطالعه استفاده‌کننده	۲۲		۲۴	دهه ۹۰: (%۶۴) ۶۴	متن پژوهی	۸	۱۳
			توسعه خدمات	۱۵		۱۶			بررسی مجموعه	۵
	دهه ۴۰: (%۶) ۷	دهه ۸۰: (%۲۳) ۱۵	توسعه خدمات	۱۵		۱۶	دهه ۸۰: (%۲۳) ۱۵	فراهم‌آوری	۱۰	۱۶
مطالعه استفاده‌کننده			۲	۲	بررسی مجموعه	۸			۱۳	
دهه ۹۰: (%۷۰) ۶۴	دهه ۸۰: (%۲۳) ۱۵	مطالعه استفاده‌کننده	۲۲	۲۴	دهه ۸۰: (%۲۳) ۱۵	متن پژوهی	۸	۱۳		
		توسعه خدمات	۱۵	۱۶			بررسی مجموعه	۵	۸	
دهه ۸۰: (%۲۷) ۲۵	دهه ۷۰: (%۱۳) ۸	توسعه خدمات	۹	۱۰	دهه ۷۰: (%۱۳) ۸	متن پژوهی	۷	۱۱		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲			بررسی مجموعه	۱	۲	
دهه ۷۰: (%۲) ۷۰	دهه ۶۰: (%۱۳) ۸	توسعه خدمات	۲	۲	دهه ۶۰: (%۱۳) ۸	فراهم‌آوری	۲	۳		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲			بررسی مجموعه	۱	۲	
دهه ۴۰: (%۶) ۷	دهه ۳۰: (%۱۳) ۸	توسعه خدمات	۲	۲	دهه ۳۰: (%۱۳) ۸	متن پژوهی	۸	۱۳		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲			بررسی مجموعه	۵	۸	
دهه ۳۰: (%۱۳) ۸	دهه ۲۰: (%۱۳) ۸	توسعه خدمات	۲	۲	دهه ۲۰: (%۱۳) ۸	فراهم‌آوری	۱۰	۱۶		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲			بررسی مجموعه	۵	۸	
دهه ۲۰: (%۱۳) ۸	دهه ۱۰: (%۱۳) ۸	توسعه خدمات	۲	۲	دهه ۱۰: (%۱۳) ۸	متن پژوهی	۸	۱۳		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲			بررسی مجموعه	۵	۸	
دهه ۱۰: (%۱۳) ۸	دهه ۰: (%۱۳) ۸	توسعه خدمات	۲	۲	دهه ۰: (%۱۳) ۸	فراهم‌آوری	۱۰	۱۶		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲			بررسی مجموعه	۵	۸	
دهه ۰: (%۱۳) ۸	جمع	توسعه خدمات	۲	۲	جمع	جمع	۴۱۵	۱۰۰		
		مطالعه استفاده‌کننده	۲	۲						

جدول‌های ۱۴ و ۱۵ نشان می‌دهند شماری پایان‌نامه‌ها به یک بخش سازمان و برخی به بیش از یک بخش مربوط‌اند. بیشترین تعداد پایان‌نامه (۱۰۲ عنوان) به بخش پردازش و سازماندهی اطلاعات مربوط است.

جدول ۱۴. ارتباط پایان‌نامه‌ها با بخش‌های سازمان

ردیف	اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد	ردیف	اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد
۱	کتاب‌های خطی و نادر	۴۶	۱۱	۲۵	اطلاع‌رسانی؛ حوزه ریاست و...	۳	۱
۲	پردازش و سازماندهی؛ پژوهش و آموزش	۳۵	۹	۲۶	برنامه‌ریزی؛ پردازش و سازماندهی	۳	۱
۳	پردازش و سازماندهی	۳۲	۸	۲۷	برنامه‌ریزی؛ حوزه ریاست و ...	۳	۱
۴	اطلاع‌رسانی؛ فناوری	۳۰	۷	۲۸	برنامه‌ریزی؛ خدمات آرشیوی	۳	۱
۵	برنامه‌ریزی؛ توسعه منابع انسانی	۲۸	۷	۲۹	برنامه‌ریزی؛ کتابخانه دیجیتال	۳	۱
۶	پردازش و سازماندهی؛ فناوری	۲۴	۶	۳۰	تنظیم و توصیف اسناد؛ فناوری	۳	۱
۷	پژوهش و آموزش	۲۱	۵	۳۱	توسعه منابع انسانی؛ فناوری	۳	۱

ردیف	اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد	ردیف	اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد
۸	اطلاع‌رسانی	۲۰	۵	۳۲	خدمات آرشیوی؛ فناوری	۳	۱
۹	پژوهش و آموزش؛ توسعه منابع انسانی	۲۰	۵	۳۳	فراهم‌آوری	۳	۱
۱۰	تنظیم و توصیف اسناد	۱۳	۳	۳۴	اطلاع‌رسانی؛ پژوهش و آموزش	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۱	اطلاع‌رسانی؛ کتابخانه دیجیتال	۱۱	۳	۳۵	اطلاع‌رسانی؛ مرمت و حفاظت	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۲	برنامه‌ریزی	۱۰	۲	۳۶	پژوهش و آموزش؛ فناوری	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۳	برنامه‌ریزی؛ پژوهش و آموزش	۱۰	۲	۳۷	تنظیم و توصیف اسناد؛ کتابخانه دیجیتال	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۴	اطلاع‌رسانی؛ برنامه‌ریزی	۸	۲	۳۸	فراهم‌آوری و ارزشیابی اسناد؛ کتابخانه دیجیتال	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۵	برنامه‌ریزی؛ فناوری	۸	۲	۳۹	فناوری؛ کتاب‌های خطی و نادر	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۶	اطلاع‌رسانی؛ پردازش و سازماندهی	۷	۲	۴۰	برنامه‌ریزی؛ فراهم‌آور	۱	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۷	برنامه‌ریزی؛ پژوهش‌شده اسناد	۶	۱	۴۱	برنامه‌ریزی؛ فراهم‌آوری و ارزشیابی اسناد	۱	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۸	فراهم‌آوری و ارزشیابی اسناد	۶	۱	۴۲	پردازش و سازماندهی؛ فراهم‌آوری	۱	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
۱۹	مرمت و حفاظت	۶	۱	۴۳	پژوهش و آموزش؛ پژوهش‌شده اسناد	۱	- (به سبب ناچیز بودن سهم)

ردیف	اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد	ردیف	اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد
۲۰	کتابخانه دیجیتال	۵	۱	۴۴	فناوری	۱	(به سبب ناچیز بودن سهم)
۲۱	اطلاع‌رسانی؛ فراهم‌آوری	۴	۱	۴۵	فناوری؛ مرمت و حفاظت	۱	(به سبب ناچیز بودن سهم)
۲۲	برنامه‌ریزی؛ مرمت و حفاظت	۴	۱	۴۶	کتاب‌های خطی و نادر؛ حوزه ریاست و ...	۱	(به سبب ناچیز بودن سهم)
۲۳	توسعه منابع انسانی	۴	۱	۴۷	مرمت و حفاظت؛ امور استان‌ها	۱	(به سبب ناچیز بودن سهم)
۲۴	اطلاع‌رسانی؛ توسعه منابع انسانی	۳	۱	۴۸	امور استان‌ها	۱	(به سبب ناچیز بودن سهم)
جمع		۴۰۹	۱۰۰				

جدول ۱۵. فراوانی پایان‌نامه‌های مربوط به هر بخش

اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد
پردازش و سازماندهی	۱۰۲	۱۶
پژوهش و آموزش	۹۱	۱۴
اطلاع‌رسانی	۹۰	۱۴
برنامه‌ریزی	۸۸	۱۴
فناوری	۷۷	۱۲
کتاب‌های خطی و نادر	۴۹	۸
توسعه منابع انسانی	۵۸	۹
کتابخانه دیجیتال	۲۳	۴
تنظیم و توصیف اسناد	۱۸	۳
مرمت و حفاظت	۱۴	۲
فراهم‌آوری و ارزشیابی اسناد	۹	۱

اداره‌های کل و سایر بخش‌ها	تعداد	درصد
حوزه ریاست و...	۷	۱
فراهم‌آوری	۸	۱
پژوهشکده اسناد	۷	۱
خدمات آرشیوی	۶	۱
امور استان‌ها	۲	- (به سبب ناچیز بودن سهم)
جمع	۶۴۹	۱۰۰

نتیجه‌گیری

حیاتی (۱۳۹۸) تأسیس کتابخانه ملی ایران را بر توسعه آموزش کتابداری ایران تأثیرگذار دانسته و انصاری (۱۳۸۷) آشنایی دانشجویان با نام و اهداف و تأثیر کارکردهای این نهاد را در آموزش کتابداری و زندگی حرفه‌ای آنها مصداق آن تأثیر دانسته است. پژوهش حاضر درستی نظر ایشان را نشان می‌دهد. شناخته شدن هرچه بیشتر سازمان در میان گروه‌های آموزشی و دانشجویان، موجب تمایل بیشتر آنها به پژوهش درباره این سازمان شده است. ادامه تحصیل کارشناسان سازمان در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری، و برگزاری دوره کارشناسی ارشد در کتابخانه ملی در اواسط دهه ۱۳۸۰ شمار پایان‌نامه‌ها را درباره سازمان افزایش داد. اما از نیمه دوم دهه ۹۰ شمار آنها کاهش یافته است. سبب آن می‌تواند هر یک یا ترکیبی از تغییر سیاست گروه‌های آموزشی، کاهش شمار دانشجویان، و کاهش تمایل کارشناسان سازمان به ادامه تحصیل باشد. غیر از رشته مطالعات آرشیوی، ۴۵ پایان‌نامه از رشته‌های غیر کتابداری به سازمان پرداخته‌اند اما تعداد آنها از رشته‌های فناوری، نسخه‌شناسی و زبان‌شناسی، که ارتباط بیشتری با سازمان دارند چندان نیست.

اینکه در موضوع اصلی سازماندهی اطلاعات کمتر از موضوع اصلی مدیریت سازمانی پایان‌نامه نوشته شده است دور از انتظار بود، زیرا سازماندهی اطلاعات فعالیت پراهمیتی با تأثیر فراسازمانی است و از نتایج آنها همه کتابخانه‌های کشور استفاده می‌کنند و بر آموزش دانشگاهی تأثیر دارد. یک دلیل آن تنوع موضوع‌های مربوط به مدیریت سازمانی است، در حالی که با نگاهی به واحدهای مربوط به این دو موضوع اصلی، موضوع‌های سازماندهی اطلاعات، از انسجام بیشتری برخوردارند. دلیل دیگر، تعداد بسیار یکی از موضوع‌های فرعی مدیریت سازمانی، مدیریت منابع، انسانی است که تمام پژوهش‌های درباره کارکنان سازمان زیر آن گرد آمده‌اند.

توجه به موضوع اصلی خدمات و اشاعه در دو دهه ۹۰ و ۸۰ احتمالاً تحت تأثیر ظهور فناوری‌ها، به‌ویژه پس از راه‌اندازی وبگاه و سپس کتابخانه دیجیتال در سازمان رخ داده است. مطالعه استفاده‌کننده عرصه‌ای است که پایان‌نامه‌ها به آن کمتر پرداخته‌اند. این عرصه موضوع‌هایی چون رفتار اطلاع‌یابی، رضایت استفاده‌کننده و نیازسنجی را دربرمی‌گیرد. انجام پژوهش در این موضوع‌ها به‌صورت ادواری ضروری است.

از اندک‌شمار بودن پایان‌نامه‌های مربوط به مدیریت مجموعه (که نیمی از آن هم به متن پژوهی نسخه‌های خطی تعلق دارد) نباید آسان گذشت. این کوتاهی به‌ویژه در زمینه بررسی مجموعه با توجه با کمبودهای شناخته‌شده در مجموعه‌های کتابخانه ملی بیشتر محسوس است.

این پژوهش سهم کارکنان سازمان، اعم از دانشجو و راهنما و مشاور را در تولید پایان‌نامه‌های مرتبط با سازمان شناساند. از این یافته می‌توان برای مقایسه کیفیت پایان‌نامه‌های ایشان با پایان‌نامه‌هایی مقایسه کرد که دانشجو و استادان راهنمای آنها کارکنان سازمان نیستند. البته نباید از اهمیت پژوهش‌های افراد غیر سازمانی، با تخصص‌ها و رشته‌های گوناگون که به‌طور حتم بر غنای فعالیت‌های سازمان می‌افزاید، غافل ماند.

این پژوهش نیز مانند پژوهش بابایی (۱۳۹۲) نشان داد پراستفاده‌ترین روش پیمایش و پراستفاده‌ترین ابزار برای گردآوری داده در پایان‌نامه‌های مرتبط با سازمان پرسشنامه بوده است. به نظر می‌رسد استفاده بیش از حد و اغلب نابجا از روش‌های کمی، ضرورت انجام پژوهش‌هایی انتقادی درباره روش‌شناسی این پژوهش‌ها و تناسب روش، ابزار و نیز جامعه پژوهش با موضوع آنها را قوت می‌بخشد.

بخش پایانی یافته‌ها (ارتباط موضوع پایان‌نامه‌ها با بخش‌های سازمان)، داده‌هایی را فراهم آورده که قرار است در سنجش کاربری یافته‌های پژوهش‌ها، به‌منظور سنجش میزان آگاهی بخش‌های سازمان از وجود آنها و میزان بهره‌برداری از نتایج آنها به‌کار رود.

سه پیشنهاد دیگر پژوهشی زیر نیز می‌تواند مد نظر قرار گیرد:

- حین پژوهش شاهد تکرار و همپوشانی در برخی پایان‌نامه‌ها بودیم. به‌طور مثال، ۱۶ پایان‌نامه در موضوع‌هایی چون هوش هیجانی، هوش فرهنگی، هوش معنوی و هوش سازمانی^۱ بود. مناسب است همپوشانی موضوع‌های بررسی شود.

- بررسی‌های ساختاری و محتوایی پایان‌نامه‌ها در هر یک از سه سطح (موضوع اصلی، موضوع فرعی، واحدها) به منظور نمایان ساختن نقاط ضعف و قوت آنها و مهم‌تر از آن، استفاده از دستاوردهای آنها در راه اصلاح فعالیت‌های سازمان. به طور مثال موضوع اصلی سازماندهی اطلاعات، یا یکی از موضوع‌های فرعی آن، تطبیق با استانداردها، یا یکی از واحدهای آن: الگوهای مفهومی.
- مقایسه موضوع‌های حاصل از این پژوهش با مفاد برنامه استراتژیک سازمان و نیز اولویت‌های پژوهشی سازمان به منظور نمایان ساختن تقویت پژوهش‌ها و به‌ویژه پیشنهاد پژوهش‌های کاربردی‌تر به مخاطبان برون‌سازمانی این پژوهش (اساتید راهنما و مشاور و دانشجویان...).

ما قصد داریم مشخصات پایان‌نامه‌های شناسایی شده را به صورت کتابشناسی تحلیلی یا به صورت پایگاه اطلاعاتی منتشر کنیم تا دانشجویان و استادان راهنما و مشاور از یک سو، در هنگام انتخاب موضوع‌های مرتبط با سازمان در قالب پایان‌نامه آگاهانه تصمیم بگیرند و از انتخاب موضوع‌های تکراری بپرهیزند و از سوی دیگر به نظر ما تعامل هر چه بیشتر میان سازمان و گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها در فرایند انتخاب موضوع ضرورت دارد. برای تسهیل این تعامل می‌توان راه‌های تشویق دانشجویان به انجام پژوهش‌های با کیفیت‌تر درباره سازمان را شناخت. حمایت‌های مالی نیز برای این منظور مهم است. ارائه خدمت مشاوره و آموزش رایگان و بی‌قید و شرط دانشجویان توسط متخصصان سازمان از مرحله شکل‌گیری موضوع تا تدوین پایان‌نامه نیز می‌تواند کارساز باشد.

مآخذ

انصاری، نوش‌آفرین (۱۳۸۷). تأثیر کتابخانه ملی بر آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی. کتاب ماه کلیات، ش ۱۳۳ (دی): ۶-۵۱.

بابایی، نرگس (۱۳۹۲). تحلیل و بررسی پایان‌نامه‌های تدوین‌شده با موضوع سازمان اسناد و کتابخانه ملی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.

حیاتی، زهیر (۱۳۹۸). آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران. در *دائرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*. بازیابی ۲۳ مهر ۱۳۹۸، از <http://portal.nlai.ir/daka>

۱. در این پژوهش زیر واحد موسوم به «فرهنگ یا رفتار سازمانی» گردآمده‌اند. خسروی، فریبرز؛ ترکشوند، فتنه؛ قدیمی، نرگس (۱۳۹۲). *اصطلاحنامه فرهنگی سه‌زبانه فارسی - انگلیسی - عربی: استانداردها و رهنمودها*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

صدیق بهزادی، ماندانا (۱۳۷۹). چکیده‌نامه پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی. با همکاری سیمین حسین‌نیا. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.

JITA Classification System of Library and Information Science. Retrieved August 14, 2019, from <https://old.datahub.io/dataset/jita>

استناد به این مقاله:

نوذری، سودابه؛ نوذر، سمانه (۱۳۹۹). سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در پایان‌نامه‌ها. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۱ (۲)، ۶۶-۸۴.